

УДК 349.2

*З. Я. Малишевська**здобувач**Східноукраїнського національного університету
імені Володимира Даля*

ПОНЯТТЯ РЕЖИМУ РОБОЧОГО ЧАСУ

Перехід до ринкової економіки в Україні зумовив реформування ринку праці, що мало своїм наслідком зміну кількості робочих місць, а також форм трудової діяльності. Конституційно закріплене право на працю є важливим напрямом діяльності держави, оскільки, забезпечуючи населення зайнятістю, держава створює нормальні умови для функціонування усіх сфер економіки, а також надає змогу громадянам реалізовувати й інші права. Гарантування права на працю – це відкриття кордонів щодо розвитку особистості та реалізації нею своїх можливостей, які також регламентуються правовими нормами, зокрема нормами трудового права.

Актуальність обраної теми пояснюється взятими Україною зобов'язаннями щодо приведення національної нормативно-правової бази, зокрема у сфері праці, в належний стан, що відповідатиме європейським стандартам та нормам міжнародного права. Обраний курс на євроінтеграцію зумовив прискорення процесу розробки нового кодифікованого нормативно-правового акту, який здійснюватиме чітку і повну регламентацію трудо-правових відносин, учасниками яких є працівники, роботодавці, а також держава.

Зважаючи на це, важливим є питання дослідження правової природи режиму робочого часу, оскільки останній є основною категорією трудового права. Це питання є також актуальним тому, що чинний основний акт трудового законодавства – Кодекс законів про працю – не містить жодного правового припису щодо тлумачення змісту дефініції «режим робочого часу», що є значним недоліком національного законодавства України у цій сфері регулювання суспільних правовідносин. Саме тому необхідно детально проаналізувати наукові позиції щодо розуміння цього поняття, а також розглянути його правову природу, виділити основні характерні риси режиму робочого часу з метою встановлення об'єктивної істини, яка неодмінно доповнить дійсний обсяг науково-теоретичних знань.

Проблему визначення поняття «режим робочого часу», а також його складників досліджували такі видатні науковці в галузі трудового права, як В.І. Прокопенко, Н.Б. Болотіна, П.Д. Пилипенко, Н.Д. Гетьманцева, Г.І. Чанишева, Т.М. Додіна, Д.О. Карпенко, О.Л. Олейніков, В.Г. Короткін, О.Л. Гуменюк, Л.П. Грузінова, Ю.П. Дмитренко та інші.

Не применшуючи значення наукових доробок зазначених учених, необхідно більш детально розглянути категорію «режим робочого часу».

Перш ніж перейти до безпосереднього аналізу категорії «режим робочого часу», необхідно з'ясувати сутність терміна, яке входить до його змісту, зокрема поняття «робочий час». Пліуралізм думок науковців щодо розуміння цього поняття зумовлюється фактичною відсутністю законодавчо-закріпленого визначення «робочий час». Основний нормативно-правовий акт у сфері праці – Кодекс законів про працю України не надає конкретизованого, комплексного тлумачення ні дефініції «робочий час», ні дефініції «режим робочого часу». Поняття «робочий час» знайшло своє нормативно-правове відображення в підзаконному нормативно-правовому акті Міністерства транспорту та зв'язку України. Відповідно до Наказу № 340 від 07.06.2010, яким затверджено Положення про робочий час і час відпочинку водіїв колісних транспортних засобів, робочий час водія – час, протягом якого водій зобов'язаний виконувати свої обов'язки, визначені трудовим договором і правилами внутрішнього трудового розпорядку [1]. Законодавча невизначеність і розмаїття наукових позицій щодо розуміння категорії «робочий час» лише підсилює актуальність цього дослідження, створюючи потребу в якісному та ґрунтовному теоретико-правовому аналізі цього суспільно-правового явища.

Л.П. Грузінова та В.Г. Короткін надають таке тлумачення робочого часу, під яким розуміється час, упродовж якого працівник здійснює свою трудову діяльність, що встановлюється угодою, договором, а також підпорядковується внутрішньо-трудова розпорядку. Підсумовуючи, автори вказують на те, що робочим часом є період, протягом якого працівник здійснює свою роботу у відповідному робочому місці та з урахуванням відповідних умов праці [2, с. 3]. Таке розуміння є достатньо доцільним, адже автори висвітлюють важливі аспекти, які й визначають це поняття. До них належить робоче місце, встановлені умови трудової діяльності, а також наявність трудового договору і трудового розпорядку, які регламентують робочий час. Так, режим робочого часу встановлюється у трудовому договорі за домовленістю між працівником та роботодавцем.

М.І. Гордієнко під робочим часом розуміє проміжок часу, тривалість та інші ознаки якого чітко визначені законодавством, колективним та трудовим договором, протягом якого працівник має виконувати свою трудову функцію з підпорядкуванням внутрішньому трудовому розпорядку підприємства, установи, організації [3, с. 5]. Автор також вміщує у поняття робочого часу не лише безпосередню тривалість здійснюваної працівником роботи, а й інші характерні особливості трудової діяльності. Окрім того, режим робочого часу вміщує тривалість перерв у роботі, час простою не з вини працівника тощо.

На думку Ю.П. Дмитренка, робочий час – це відрізок календарного часу, протягом якого працівник (відповідно до чинного законодавства, колективного договору, правил внутрішнього трудового розпорядку і графіка роботи) має перебувати у визначеному йому місці й виконувати свої функціональні обов'язки, зумовлені трудовим договором [4, с. 268]. Згідно з цим твердженням, є особлива прив'язка робочого часу до певного робочого місця. Ми погоджуємося з цим положенням, оскільки робота характеризується тим, що вона здійснюється безпосередньо у визначеному робочому місці. Однак слід зауважити, що надомна праця або дистанційне здійснення трудової діяльності фактично не визначає конкретного місця роботи.

Таким чином, проаналізувавши позиції науковців щодо тлумачення категорії «робочий час», потрібно надати власне бачення цієї категорії. Отже, під **робочим часом**, слід розуміти календарний проміжок часу, який визначено нормативно-правовими актами у сфері трудового законодавства, актами локально-правового регулювання, а також який безпосередньо окреслено та диференційовано в трудовому договорі, протягом якого працівник зобов'язаний виконувати покладені на нього трудові обов'язки у визначеному робочому місці або в іншому, що зумовлено трудовим договором.

Дослідивши поняття «робочий час», варто зосередити увагу саме на теоретико-правовому аналізі поняття «режим робочого часу». Розуміючи сутність виведеної вище категорії, не виникатиме значних труднощів у тлумаченні дефініції «режим робочого часу».

Говорячи про це поняття, Ю.П. Дмитренко розуміє під ним установлений локальними нормативними актами порядок поділу норми робочого часу на певні календарні проміжки, який є обов'язковим для всіх працівників відповідного підприємства [4, с. 276]. Зважаючи на наведене положення, доцільно зазначити, що режим робочого часу – це конкретний механізм, який визначає часові періоди, що можуть або не можуть вміщуватися у робочий час. Окрім того, не можна не погодитися із зазначенням, що дотримання цього порядку є одним з обов'язків працівника.

А.М. Соцький вважає, що режим робочого часу – це розподіл нормативів робочого часу в межах певного календарного періоду. Режим робочого часу вміщує структуру робочого тижня, тривалість щоденної роботи, час початку й закінчення робочого дня, час і тривалість перерви для відпочинку та харчування, кількість змін протягом облікового періоду [5, с. 279]. Автор більш широко розкриває зміст поняття «режим робочого часу», що підкреслюється вміщеними у дефініцію такими складниками цього суспільно-правового явища, як «нормативи робочого часу». Варто вказати, що нормативи робочого часу розподіляються протягом певного календарного періоду. Під цим мається на увазі, що встановлений робочий час поділяється на відповідний часовий термін.

Л.В. Кулачок також характеризує режим робочого часу як порядок розподілу норми часу роботи впродовж відповідного календарного періоду. Автор зазначає, що це трудо-правове явище визначається локальними правовими актами, однак не виключається можливість його централізованого регулювання [6, с. 11–12]. Автор, як і попередні науковці, акцентує увагу на сутності режиму робочого часу. Так, суть цього явища проявляється у тому, що воно є певним порядком, механізмом розподілу тощо. Варто також зауважити, що режим робочого часу регулюється централізовано, а також може визначатися актами колективно-договірного регулювання праці.

Є.П. Смирнова вважає, що режим робочого часу – це чіткий розподіл норми робочого часу для конкретних категорій працівників у межах певного календарного періоду [7, с. 128]. Як можна констатувати з положення науковця, режим робочого часу передбачає певну диференціацію залежно від специфіки суб'єкта трудового права. Таке формулювання досліджуваної категорії є доцільним, оскільки воно деталізує правову природу і зміст цього поняття, а тому має бути враховане під час виведення власної дефініції.

За О.М. Кравчуком, режим роботи або робочого часу є певним порядком поділу часової норми, яка передбачає вміщення в цей режим перерв у трудовій діяльності, час початку і завершення виконання трудової функції працівником. Режим праці містить певну тривалість робочого часу за відповідний період: робочий тиждень, робочий день, робочу зміну, поділ робочого часу на частини, ненормований робочий час, нічний робочий час, надурочні роботи, чергування та облік робочого часу [8, с. 292]. О.М. Кравчук конкретизує зміст календарного періоду часу. Із наведеного можна з'ясувати, що календарний проміжок є певною часовою межею, яка може визначатись днем, тижнем тощо. Необхідно акцентувати увагу на загальній тенденції до залучення у зміст досліджуваного поняття проміжків часу, які відводяться праців-

никові для відпочинку, прийому їжі. Однак цей науковець не передбачив урахування часу, відведеного для перерви.

Схоже визначення надає О.Г. Середа, який указує, що режим робочого часу є розподіленням часу роботи в межах доби або іншого календарного проміжку часу. Режим робочого часу передбачає 5-ти або 6-денний робочий тиждень, початок та кінець робочого дня, час і тривалість обідньої перерви, кількість змін протягом облікового періоду [9, с. 263]. Отже, науковець зазначає, що режим робочого часу може розподілятися протягом дня, що є доцільним та обґрунтованим. Однак режим робочого часу характеризується тижневим часовим проміжком, який обмежений максимальною тривалістю у 40 годин.

Н.Б. Болотіна та Г.І. Чанишева також розуміють під режимом часу роботи поділ норми робочого часу упродовж визначеного календарного періоду. До складників режиму роботи науковці відносять:

- час початку і закінчення роботи;
- час і тривалість перерв;
- тривалість і правила чергування змін

[10, с. 134].

Ці науковці також встановили складники режиму робочого часу та надали тлумачення, під яким режим роботи становить собою певний поділ. Слід звернути увагу на доцільність акцентування уваги на можливій диференціації режиму робочого часу залежно від певної категорії працівників. Національне законодавство передбачає, що час початку і закінчення роботи визначається безпосередньо трудовим колективом у правилах внутрішнього трудового розпорядку.

Тобто під час визначення режиму робочого часу роботодавець та працівник обов'язково керуються принципом єдності та диференціації, який у цьому контексті передбачає вміщення до робочого часу таких відповідних періодів часу, як, наприклад, час підготовки автомобіля водієм, час перевірки зошитів учителем удома та інше. Так, урахуваючи принцип диференціації, до такого елемента робочого часу, як «час відпочинку», також зараховуються відповідні додаткові перерви, зокрема перерви між уроками для вчителів тощо.

М.С. Міщенко, виходячи з положень Трудового кодексу Республіки Білорусь, визначає режим робочого часу як порядок розподілення тривалості часу роботи та часу відпочинку протягом доби, тижня, місяця й інших календарних періодів [11, с. 128]. Отже, науковець конкретизував можливі календарні періоди, в межах яких установлюється норма часу роботи. Така тенденція до тлумачення поняття «режим робочого часу» є особливим засобом конкретизації змісту досліджуваної категорії.

Для розуміння правової природи режиму робочого часу важливо більш детально розглянути його складники.

Л.П. Грузінова та В.Г. Короткін вміщують до режиму робочого часу:

- п'ятиденний і шестиденний робочий тиждень і тривалість щоденної роботи, кількість робочих днів на тиждень чи інший період;
- час початку й закінчення робочого дня;
- час і тривалість обідньої перерви, кількість змін упродовж облікового періоду, тривалість і правила чергування змін [2, с. 8].

Виходячи з наданого науковцями положення, елементами режиму робочого часу є безпосередньо робочий час, його тривалість, час початку та закінчення роботи, а також відпочинку, тобто проміжок часу, протягом якого працівник вільний від виконання ним своїх трудових обов'язків.

Робочий час. Робочий час – це встановлений законодавством відрізок календарного часу, протягом якого працівник (відповідно до правил внутрішнього трудового розпорядку, графіка роботи та умов трудового договору) має виконувати свої трудові обов'язки. Розрізняють нормальний, скорочений і неповний робочий час. Так, відповідно до ст. 50 Кодексу законів про працю України нормальна тривалість робочого часу працівників не може перевищувати 40 годин на тиждень. Робочий тиждень – це тривалість робочого часу протягом календарного тижня. Звісно, застосовуються два види робочого тижня: 5-денний із двома вихідними днями і 6-денний з одним вихідним днем. 40-годинна гранична норма робочого часу має дотримуватися при 5 і 6-денному робочому тижні. При 6-денному робочому тижні тривалість робочого дня напередодні вихідного дня не може перевищувати 5 годин, а напередодні святкових і неробочих днів – скорочується на одну годину [12, с. 292]. Робочий час (як основний складник режиму робочого часу) відрізняється залежно від специфіки здійснюваної працівником трудової діяльності, а також безпосередньо від характеру діяльності підприємства, установи чи організації де останній виконує свої трудові обов'язки.

Час початку та закінчення роботи. Час початку й закінчення щоденної роботи (зміни) передбачається правилами внутрішнього трудового розпорядку, а також графіками змінності відповідно до законодавства (ст. 57 Кодексу законів про працю України), в розробці яких теж бере участь виборний орган профспілкової організації (ст. 247 Кодексу законів про працю України) [2, с. 8–9]. Цей елемент режиму робочого часу не закріплюється законодавчо, а регламентується локальними нормативно-правовими актами безпосередньо на кожному підприємстві, установі чи організації, які використовують найману працю.

Час відпочинку. В.В. Собченко нагадує, що нормальна тривалість робочого часу в Україні не може перевищувати 40 год. тиждень. Час відпочинку визначається у правничій літературі як такий, протягом якого працівник вільний від виконання трудових обов'язків і має право використовувати його на власний розсуд. Основними видами часу відпочинку є перерви протягом робочого дня, щоденний відпочинок, вихідні дні, святкові та неробочі дні, щорічні відпустки [13, с. 158]. Час відпочинку є елементом режиму робочого часу, який залежний та взаємопов'язаний із робочим часом і фактично встановлюється враховуючи тривалість останнього.

Отже, враховуючи наведені положення, під **режимом робочого часу** слід розуміти розподілення норми робочого часу конкретно визначеного працівника у межах певного календарного проміжку часу, яким може бути день, тиждень, місяць тощо, протягом якого працівник здійснює трудову діяльність, а також отримує належний час для щоденного відпочинку.

Підсумовуючи вищенаведене, варто резюмувати, що сутність режиму робочого часу полягає у тому, що це є трудо-правове явище, яке вимірює тривалість календарного часу, який використовує працівник задля здійснення ним своїх трудових функцій та отримання заробітної плати. Окрім того, це правове явище має всебічно захищати працівників шляхом полегшення тривалості робочого дня чи тижня.

Література

1. Про затвердження Положення про робочий час і час відпочинку водіїв колісних транспортних засобів: Наказ Міністерства транспорту та зв'язку України № 340 від 07.06.2010. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0811-10>.
2. Грузінова Л.П., Короткін В.Г. Трудове право України: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. Київ: МАУП, 2003. 2003. 104 с.
3. Гордієнко М.І. Особливості правового регулювання робочого часу та часу відпочинку працівників ОВС України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: спец. 12.00.05 «Трудове право; право соціального забезпечення». Харків, 2004. 19 с.
4. Дмитренко Ю.П. Трудове право України: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2009. 624 с.
5. Соцький А.М. Правові основи управління робочим часом працівників. *Митна справа*. 2014. № 6 (2.2). – С. 279–282.
6. Кулачок Л.В. Лекція № 12 Тема 9: Робочий час і час відпочинку. Правове регулювання робочого часу. URL: <http://www-jurfak.univer.kharkov.ua/studentu/newlections/Trudprav12.pdf>.

7. Смирнова Е.П. Новые правила регулирования рабочего времени и времени отдыха. Москва: ГроссМедиа, 2007. 128 с.

8. Кравчук О.М. Методологічні підходи до структуризації робочого часу на підприємстві. *Економічні науки. Серія «Економіка та менеджмент»*. Збірник наукових праць. Луцький державний технічний університет. Випуск 5(18). Ч. 1. Ред. кол.: відп. ред. д. е. н., професор Герасимчук З.В. Луцьк, 2008. 376 с.

9. Трудове право: підручник [для студ. юрид. спец. вищ. навч. закл.] / В.В. Жернаков, С.М. Прилипко, О.М. Ярошенко та ін.; за ред. В.В. Жернакова. Харків: Право, 2012. 496 с.

10. Трудове право України: підручник / Н.Б. Болотіна та ін.; ред. Н.Б. Болотіна, Г.І. Чанишева. Київ: Т-во «Знання», КОО, 2000. 358 с.

11. Мищенко М.С. Трудове право: краткий курс. Минск: ТетраСистемс, 2012. 256 с.

12. Богачова Н.В. Правове регулювання робочого часу у сучасній Україні. Україна і світ: гуманітарно-технічна еліта та соціальний прогрес: тези доп. Міжнар. наук.-теор. конф. студ. і аспір., 8–9 квітня 2014 р., м. Харків / ред. Л.Л. Товажнянський. Харків: НТУ «ХП», 2014. С. 292–293.

13. Собченко В.В. Правове регулювання часу відпочинку. *Актуальні проблеми державного управління*. 2013. № 2. С. 158–163.

Анотація

Малишевська З. Я. Поняття режиму робочого часу. – Стаття.

У статті з'ясовано сутність режиму робочого часу. З'ясовано поняття режиму робочого часу в правовій доктрині трудового права та надано авторську дефініцію. Здійснено теоретико-правову характеристику цього правового явища.

Ключові слова: робочий час, режим робочого часу, праця, працівник, роботодавець.

Аннотация

Малишевская З. Я. Понятие режима рабочего времени. – Статья.

В статье выяснено сущность режима рабочего времени. Выяснено понятие режима рабочего времени в правовой доктрине трудового права и предоставлено авторскую дефиницию. Осуществлено теоретико-правовую характеристику данного правового явления.

Ключевые слова: рабочее время, режим рабочего времени, работа, работник, работодатель.

Summary

Malyshevska Z. Ya. Concept of working time mode. – Article.

In the article the essence of the working time regime is clarified. The concept of the working time regime in the legal doctrine of labor law and the author's definition are given. The theoretical and legal characteristics of this legal phenomenon are carried out.

Key words: working time, working time regime, labor, employee, employer.